

De “strafrechtspersoon”: bespiegelingen omtrent het moreel element in de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen

Didier Pacquée
Aspirant FWO Universiteit Antwerpen

1. INLEIDING: DE VOORNAAMSTE KNELPUNTEN IN AFWEZIGHEID VAN EEN STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR RECHTSPERSONEN

Met de aanname van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen,¹ werd door de Belgische wetgever een principiële keuze gemaakt inzake de toerekening van misdrijven aan rechtspersonen. Tot dan kon de rechtspersoon volgens het Belgische recht wel een misdrijf plegen, zonder dat hij echter het voorwerp kon uitmaken van een strafrechtelijke veroordeling.² Dit hoefde niet noodzakelijkerwijze te leiden tot straffeloosheid, aangezien de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor misdrijven gepleegd door rechtspersonen wettelijk, conventioneel of rechterlijk³ werd toegerekend aan een of meer natuurlijke personen.⁴

¹ Wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, B.S. 22 juni 1999 (hierna: Wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid rechtspersonen).

² Cass. 8 april 1946, Arr. Cass. 1946, 137; Cass. 19 maart 1991, Arr. Cass. 1990-91, 748; Cass. 26 maart 1991, Arr. Cass. 1990-91, 794; F. DERUYCK, “Societas delinquere potest... en wat dan nog? Over het ontbreken van strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen naar Belgisch recht”, *Panopticon* 1991, 252-253; F. DERUYCK, *De rechtspersoon in het strafrecht*, Gent, Mys & Breesch, 1996, 4 en 13 e.v.; L. DUPONT, R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 245-246.

³ In mindere mate is de materiële toerekening mogelijk, omdat het in zulke gevallen niet meer gaat om een door de rechtspersoon gepleegd misdrijf, maar eerder om een misdrijf dat in het kader van de rechtspersoon werd gepleegd. Anderzijds voorzien de meeste bepalingen in het ondernemingsstrafrecht in een wettelijke of conventionele toerekening. Cfr. F. DERUYCK, *o.c.*, 16; I. VERHAERT, P. WAETERINCKX, “Strafrechtelijke verantwoordelijkheid, een beheersbaar ondernemingsrisico? De delegatie in het strafrecht”, *R.W.* 2001-02, 1011, met verwijzing naar P. PEETERS, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van zaakvoerders en bestuurders in milieu-aangelegenheden”, in *Aansprakelijkheid van zaakvoerders en bestuurders*, Seminarie van Info-Topics, Antwerpen, 8 februari 2001; P. WAETERINCKX, “De cumulatie van de strafrechtelijke

Deze situatie leidde in de praktijk tot onbevredigende resultaten. Zo bleven misdrijven gepleegd door rechtspersonen vaak onbestraft, zij het omdat de schuld van de wettelijk of conventioneel aangeduide natuurlijke persoon niet afdoende kon worden aangetoond, zij het omdat complexe vennootschapsstructuren een rechterlijke toerekening onmogelijk maakten.⁵ Daarbij komt dat in het geval van een collegiale maar anonieme stemming één tegenstem volstond opdat elkeen zich hierachter kon verschuilen teneinde zijn aansprakelijkheid te ontlopen.⁶ Een gelijkaardig probleem stelde zich in het geval van collegiale, doch geheime stemmingen in de schoot van de raad van bestuur. In de gevallen waar het misdrijf niet ongestraft bleef, werden dan weer geregeld onschuldige kaderleden of bestuurders verantwoordelijk gesteld. De hoven of rechtbanken spraken immers al te vaak een orgaan of leidinggevend aangeselde van de rechtspersoon aan, omdat hij of zij de bevoegdheid en de middelen had om het misdrijf te voorkomen, maar dat niet deed.⁷ Hoewel het orgaan van de rechtspersoon in dergelijke gevallen weliswaar functioneel verantwoordelijk was, was hij wellicht niet altijd strafrechtelijk verantwoordelijk.⁸ Het was dan ook deze *de facto* “objectieve” strafrechtelijke verantwoordelijkheid die in de rechtsleer aan de kaak werd gesteld.⁹

verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met die van de natuurlijke persoon”, R.W. 2000-01, 1225

⁴ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, Strafprocesrecht & Internationaal Strafrecht*, Antwerpen, Maklu, 2006, 127 e.v.; L. DUPONT, R. VERSTRAETEN, *o.c.*, nr. 403 e.v.; F. DERUYCK, *o.c.*, 13, nr. 25 en de aldaar aangehaalde rechtspraak; R. LEGROS, “Imputabilité pénale et entreprise économique”, R.D.P. 1968-69, 365 e.v.; A. DE NAUW, “La délinquance des personnes morales et l’attribution de l’infraction à une personne physique par le juge” (noot onder Cass. 23 mei 1990), R.C.J.B. 1992, 552 e.v.

⁵ Zie omtrent de problemen voorafgaand aan de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid rechtspersonen P. WAETERINCKX, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon, een kritische analyse van enkele *capita selecta* uit de eerste rechtspraak”, in X., *Strafrecht van nu en straks*, Brugge, Die Keure, 2003, 183-187; F. DERUYCK, *o.c.*, 40-43.

⁶ Brussel 24 april 1985, R.W. 1985-86, 882, noot M. DE SWAEF; S. GEEROMS, “De toerekening van het misdrijf aan de rechtspersoon: een rechtsvergelijkende analyse”, *Panopticon* 1997, 453-454.

⁷ P. WAETERINCKX, *l.c.*, in X., *Strafrecht van nu en straks*, Brugge, Die Keure, 2003, 185-186; I. VERHAERT, P. WAETERINCKX, *l.c.*, 1009-1010.

⁸ F. DERUYCK, *o.c.*, 36 en 42, met verwijzing X. DIEUX en G. KEUTGEN; L. A. DIEUSAERT, noot onder Corr. Gent, 21 februari 1974, T. Aann. 1980, 233-235; M. SCHOTSMAN, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen voor milieudelicten” (noot onder Antwerpen 10 december 1992), *Limb. Rechtsl.* 1993, 31-33; I. VERHAERT, P. WAETERINCKX, *l.c.*, 1009; het tegengegaan van een zuiver functioneel strafrecht waarbij een natuurlijke persoon wordt gestraft louter op basis van de functie die hij uitoefent, zonder dat voldoende rekening wordt gehouden met het morele element, kwam ook uitvoerig aan bod in de parlementaire voorbereiding van de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid rechtspersonen, *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 18.

⁹ F. DERUYCK, *o.c.*, 42; P. WAETERINCKX, *l.c.*, in X., *Strafrecht van nu en straks*, Brugge, Die Keure, 2003, 185-186; I. VERHAERT, P. WAETERINCKX, *l.c.*, 1009-1010.

Dergelijke toerekening is uiteraard moeilijk te verzoenen met het in België geldende strafrecht, dat een schuldstrafrecht is. Elke vorm van objectieve verantwoordelijkheid is uitgesloten: een louter materiële gedraging waardoor de strafwet wordt overtreden, maar waarbij de dader geen “schuld” treft, kan geen aanleiding geven tot bestraffing.¹⁰ De indieners van het wetsvoorstel van 2 juli 1993 inzake de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen gingen hier eveneens van uit en argumenteerden dat de “individuele directieleden van bedrijven... voortaan alleen nog voor de rechter gedaagd (zullen) worden als hun individuele schuld kan aangetoond worden”.¹¹ Het is in die zin dat de wetgever is opgetreden, met diens keuze voor een zuiver strafrechtelijke regeling.¹² De rechtspersoon wordt geassimileerd met de natuurlijke persoon, waarbij hij eveneens en slechts dan strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld wanneer in diens hoofde het materieel en morele element van het misdrijf verenigd zijn.¹³ Daarbij dient de rechter niet aan te geven aan welke natuurlijke personen in de rechtspersoon het misdrijf zou kunnen worden toegeschreven.¹⁴ Integendeel, de rechtspersoon dient nu als een afzonderlijke entiteit en nieuwe strafbare dader te worden beschouwd in het strafrecht.¹⁵

Zulke “Copernicaanse omwenteling”¹⁶ die aanvaardt dat een rechtspersoon zelf strafrechtelijke verantwoordelijkheid kan dragen, brengt uiteraard vele juridische vragen met zich mee. In de loop der jaren zijn echter vele van de knelpunten in de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid rechtspersonen uitgebreid onderzocht door de rechtsleer, en heeft de rechtspraak haar licht erover laten schijnen. Vandaar dat deze bijdrage zich zal beperken tot het uitklaren van één fundamenteel aspect waaraan in de parlementaire voorbereiding weinig aandacht werd besteed, maar wat toch een van de grootste hinderpalen was voor het aannemen van de wet: kan een rechtspersoon schuldbekwaam zijn, of met andere woorden, kan een rechtspersoon het morele element van het misdrijf vervullen?¹⁷

¹⁰ Cass. 12 mei 1987, Arr. Cass. 1986-87, 1194, nr. 531; C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 254.

¹¹ *Parl. St. Senaat*, 1992-93, nr. 805-1, 2; geciteerd in F. DERUYCK, *o.c.* 42.

¹² *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 45; Kamer, 1998-99, nr. 2096/5, 21-22; A. DE NAUW, F. DERUYCK, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, R.W. 1999-2000, 897.

¹³ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1,1 en 5; ook C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 132 e.v.; S. VAN DYCK, *l.c.*, 227 e.v.; A. DE NAUW, F. DERUYCK, *l.c.*, 897 e.v.; zie verder *infra*.

¹⁴ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 2 en nr. 1217/6, 6 en *infra*.

¹⁵ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 2 en nr. 1217/6, 6; zie ook S. VAN DYCK, *l.c.*, 227 en *infra*.

¹⁶ *Parl. Hand. Senaat*, 1998-99, 16 maart 1999, 7352, zie ook A. DE NAUW, F. DERUYCK, *o.c.*, 898-899; S. VAN DYCK, “De (privaatrechtelijke) rechtspersoon als strafbare dader van een misdrijf. Het toepassingsgebied *ratione societatis privati juris* van de wet van 4 mei 1999”, T. Straf. 2001, 227.

¹⁷ Deze discussie leefde reeds ten tijde van de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek van 1979 die overwoog de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon in te voeren. De Commissie vroeg zich af “of deze “aansprakelijkheid” kan steunen op schuld, wat het vereiste van een zedelijk bestanddeel van het misdrijf onderstelt” (*Verlag over*

In wat volgt zal allereerst het fundamentele uitgangspunt van de wet beschreven worden, hetwelk een eigen en geen afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen invoerde. Daarna zal de schuldbequaamheid van de rechtspersoon zelf geanalyseerd worden, waarbij zowel aandacht zal worden besteed aan de fundamentele theoretische discussie terzake, als aan de meer praktisch georiënteerde rechtsleer en recente rechtspraak. Aan de hand van dit onderzoek zal een antwoord geformuleerd worden op de vraag of de doelstelling van de wetgever, zijnde het creëren van een zelfstandige strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon, zich ook ten volle gerealiseerd heeft.

2. DE ALGEMENE PRINCIPES VAN DE WET

2.1. HET UITGANGSPUNT VAN DE WET

Inzake de toerekening van misdrijven zijn verscheidene opties denkbaar.¹⁸ Zoals gezegd werd op strafrechtelijk vlak voordien steeds gezocht naar een natuurlijke persoon aan wie het misdrijf kon worden toegerekend. De verschillende toerekeningstechnieken die hiervoor werden uitgewerkt in de rechtspraak en rechtsleer werden door de wetgever uitdrukkelijk afgewezen. In de parlementaire voorbereiding wordt expliciet gesteld dat:

“In tegenstelling tot de visie die aan het advies van de Raad van State ten grondslag lijkt te liggen, wordt derhalve niet het fictiemodel gehanteerd, waarbinnen de rechtspersoon louter als een collectiviteit van individuele natuurlijke personen wordt beschouwd. Dat is dan ook de reden waarom de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon in dit voorstel niet als een afgeleide aansprakelijkheid wordt beschouwd, die enkel tot vervolging en veroordeling aanleiding zou kunnen geven, wanneer het bewijs wordt geleverd van het plegen van een misdrijf door een geïndividualiseerde natuurlijke persoon binnen de rechtspersoon, wiens gedrag toegerekend kan worden aan de rechtspersoon.”¹⁹

De wetgever kiest dus resoluut voor een eigen en geen afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon. Deze autonome verantwoordelijkheid impliceert dat de rechtspersoon zelf een eigen fout kan begaan en daarvoor gestraft kan worden, zonder dat de verantwoordelijkheid beperkt dient te worden tot misdrijven die gepleegd werden door haar

de voornaamste grondslagen van de hervorming, Brussel, Ministerie van Justitie, 1979, 104); zie ook C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 128; L. DUPONT, R. VERSTRAETEN, *o.c.*, 244; F. DERUYCK, *o.c.*, 235 met een uitgebreide bespreking van de argumenten *contra*.

¹⁸ Voor een rechtsvergelijkend overzicht zie S. GEEROMS, *l.c.*, 421-454.

¹⁹ *Parl. St.* Senaat, 1998-99, nr. 1217/1, 2 en nr. 1217/6, 6.

statutaire of wettelijke organen. Evenmin dient de rechter op zoek te gaan naar de fysieke personen of organen aan wie de fout zou kunnen worden toegeschreven.²⁰ Vanaf nu kan de rechtspersoon dus niet enkel een misdrijf begaan, hij kan er ook voor gestraft worden. Zoals F. DERUYCK het al stelde, betekent dit het herstel van de strafrechtelijke logica: diegene die als dader van het misdrijf beschouwd wordt, dient hier ook voor gestraft te worden.²¹

Dit fundamentele uitgangspunt impliceert uiteraard dat de rechtspersoon enkel strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld kan worden, in zoverre het misdrijf aan hem kan worden toegerekend. Het algemene principe van het schuldstrafrecht dient immers ook te gelden voor rechtspersonen. Zulks wordt met zoveel woorden bevestigd in de parlementaire voorbereiding, stellende dat "het algemeen principe van het strafrecht volgens hetwelk een intentioneel element een constitutief bestanddeel van iedere misdaad en van ieder wanbedrijf [...] eveneens van toepassing [is] op de rechtspersoon."²² Aangezien er geen objectieve strafrechtelijke verantwoordelijkheid bestaat, zullen zowel het materiele als het moreel element in hoofde van de rechtspersoon moeten zijn verwezenlijkt, wil men hem verantwoordelijk kunnen stellen.²³ Hoewel deze optie van de wetgever een eenvoudige toepassing is van de algemene leer in het strafrecht, blijkt het vaststellen van de vereiste geestesgesteldheid in hoofde van een rechtspersoon aan eigen bijzonderheden onderworpen. Dit zal het voor de rechtspraak niet altijd gemakkelijk maken vast te houden en recht te doen aan het uitgangspunt van de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid.²⁴ In wat volgt zal worden eerst worden nagegaan hoe dit moreel element vorm heeft gekregen in de wet, waarna onderzocht zal worden hoe de rechtspraak hiermee omgaat.

²⁰ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 18-19; *Kamer*, 1998-99, nr. 2093/5, 17; zie ook C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 132; P. WAETERINCKX, *l.c.*, in X., *Strafrecht van nu en straks*, Brugge, Die Keure, 2003, 203; A. DE NAUW, F. DERUYCK, *l.c.*, 897; S. VAN DYCK, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen: wie, wanneer, en wat met de natuurlijke persoon?", in R. BLANPAIN, R. TAS, *Recht in beweging*, Antwerpen, Maklu, 2004, 269-270; in de woorden van het Hof van Cassatie: "Artikel 5 Strafwetboek heeft een eigen strafrechtelijke verantwoordelijkheid ingevoerd voor rechtspersonen, onderscheiden en autonoom ten opzichte van die van de natuurlijke personen die voor de rechtspersoon hebben gehandeld of dit hebben nagelaten." *Cass.* 20 december 2005, R.A.B.G. 2006, 1505 (noot P. WAETERINCKX, "De relatie tussen de autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en de wettelijke/conventionele toerekeningen in bijzondere strafbepalingen. Duidelijkheid a.u.b.!"; R.A.B.G. 2006, 1507-1511).

²¹ F. DERUYCK, *o.c.*, 44.

²² *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 4.

²³ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 4-5 en nr. 1217/6, 19 en 25-28; zie ook o.m. *Cass.*, 12 mei 1987 (David), *Arr. Cass.* 1986-87, 1194, concl. J. DU JARDIN; *Cass.* 13 december 1994 (Cuvelier), R.W. 1995-96, 533 (noot B. SPRIET, "Elk misdrijf - ook dat uit het bijzonder strafrecht - vereist een moreel of schuldbestanddeel", R.W. 1995-96, 533-537; C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 151).

²⁴ Zijnde de eigen strafrechtelijke verantwoordelijkheid - zie *infra*.

3. HET MOREEL ELEMENT

3.1. ALGEMEEN

Zoals boven reeds vermeld, werden in de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid rechtspersonen de natuurlijke personen geassimileerd met de rechtspersonen. De rechtspersoon zelf is schuldbequaam, waardoor ook voor hem de algemene leer inzake het moreel element geldt zoals die in de rechtsleer ontwikkeld werd.²⁵ *Nullum crimen sine culpa*, waarbij het moreel element in hoofde van de rechtspersoon zelf aanwezig dient te zijn.

Wat betreft het schuldelement wordt traditioneel verwezen naar de begrippen opzet en onachtzaamheid. Daarmee samenhangend worden de misdrijven dan ook onderverdeeld in opzettelijke en onopzettelijke (of onachtzaamheids-) misdrijven.²⁶ Dit onderscheid geldt eveneens voor de rechtspersoon, zij het dat het morele element in diens hoofde anders beoordeeld dient te worden. In de toelichting bij het wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen valt namelijk te lezen dat:

“Het spreekt echter vanzelf dat dit schuldelement beoordeeld zal moeten worden rekening houdend met de kenmerken die eigen zijn aan een rechtspersoon. Aangetoond zal moeten worden hetzij dat het misdrijf voortkomt uit een opzettelijke beslissing genomen binnen de rechtspersoon, hetzij dat er een nalatigheid is op het niveau van de rechtspersoon die in causaal verband staat met het misdrijf. Men beoogt bijvoorbeeld de hypothese waar een gebrekkige interne organisatie van de rechtspersoon, onvoldoende veiligheidsmaatregelen of onredelijke budgettaire beperkingen de voorwaarden gecreëerd hebben die het misdrijf mogelijk hebben gemaakt.”²⁷

De wijze waarop de toerekening van het intentioneel element moet plaatsvinden, inschrijven in de wet, kaderde volgens de toelichting niet in de logica van het wetsvoorstel.²⁸ De vaststelling ervan werd overgelaten aan de rechter.²⁹ Niettemin werden door de wetgever een aantal aanwijzingen gegeven omtrent de morele toerekening van het misdrijf aan de rechtspersoon. Uit de hiervoor aangehaalde passage blijkt duidelijk dat voor de morele toerekening de rechter geen natuurlijke persoon binnen de rechtspersoon moet kunnen aanduiden die over de vereiste geestesgesteldheid beschikt. Het opzet of de onachtzaamheid dient integendeel aanwezig te zijn op het niveau van de rechtspersoon *zelf*. Dit wordt bevestigd in andere passages van de

²⁵ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 5-6; C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 121 en 260;

²⁶ C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 151 en 260-261.

²⁷ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 5.

²⁸ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 5.

²⁹ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 5.

parlementaire voorbereiding, waar wordt gesteld dat de rechtspersoon een fout kan begaan, laakbaar gedrag vertonen en gestraft worden, zonder dat de natuurlijke personen geïdentificeerd hoeven te worden.³⁰ De wetgever wijst een systeem van trapsgewijze verantwoordelijkheid af: er dient niet eerst te worden nagegaan of een bepaalde natuurlijke persoon het misdrijf heeft gepleegd, waarna het aan de rechtspersoon kan worden toegerekend.³¹ Het moreel element is in dat geval niet noodzakelijk hetzelfde voor de rechtspersoon als voor de natuurlijke persoon.³² Deze opvatting is volkomen in overeenstemming met het uitgangspunt van de wet dat een eigen en geen afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid poneert. Het valt dan ook op dat een andere passage in het wetsvoorstel hieraan afbreuk doet en opnieuw het systeem van afgeleide verantwoordelijkheid vooropstelt. “*Om de totstandkoming en de veruiterlijking van het schuldelement bij de rechtspersoon te beoordelen, zal de rechter evenwel peilen naar de houding van de organen binnen de rechtspersoon...*”³³ De vraag stelt zich welke waarde gehecht dient te worden aan deze tegenstrijdigheid, die overigens reeds door de Raad van State aan de kaak werd gesteld.³⁴

De Vlaamse rechtsleer is over het algemeen vrij mild voor deze inconsistentie. Zo wordt door A. DE NAUW en F. DERUYCK voorgehouden dat de wetgever doelde op het feit dat de rechter rekening dient te houden met de houding van de natuurlijke personen binnen de rechtspersoon, zonder dat daarbij afbreuk kan worden gedaan aan de rechtstreekse strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon.³⁵ Er wordt in die zin betoogd dat de visie van de wetgever op die manier volledig overeenkomt met de zienswijze van het Hof van Cassatie dat in het arrest van 19 oktober 1992 stelde dat “*de burgerlijke rechter het ene opzet van het door de rechtspersoon gepleegd voortgezet misdrijf kan vaststellen zonder de natuurlijke personen, organen of aangestelden aan te wijzen door wiens toedoen de rechtspersoon is opgetreden.*”³⁶ Met andere woorden, er zou enkel bedoeld worden op het feit dat de rechter het gedrag van bepaalde natuurlijke personen mee in overweging kan nemen, zonder dat het aanduiden van zulke individuen een *conditio sine qua non* wordt om tot strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon te besluiten.³⁷

³⁰ Parl. St. Senaat, 1998-99, nr. 1217/6, 18-19.

³¹ Parl. St. Senaat, 1998-99, nr. 1217/6, 19.

³² Parl. St. Senaat, 1998-99, nr. 1217/6, 19.

³³ Parl. St. Senaat, 1998-99, nr. 1217/1, 5.

³⁴ Parl. St. Senaat, 1998-99, nr. 1217/6, 121.

³⁵ A. DE NAUW, F. DERUYCK, *l.c.*, 904.

³⁶ Cass. 19 oktober 1992, Arr. Cass. 1991-92, 1204; zie ook G. STESENS, G. STESENS, « De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen », in A. VAN OEVELEN., *Bestendig handboek vennootschap en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Kluwer, 2000, 302.

³⁷ Parl. St. Senaat, 1998-99, nr. 1217/6, 19-20; A. DE NAUW, F. DERUYCK, *l.c.*, 904; G. STESENS, *l.c.*, in A. VAN OEVELEN., *Bestendig handboek vennootschap en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Kluwer, 2000, 303; Ph. TRAEEST, “De wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, T.R.V. 1999, 463.

Aan de andere zijde van de taalgrens was men echter minder ontvankelijk voor deze uitleg. Men wijst er immers meer algemeen een zuiver “antropomorfisme” af, stellende dat een rechtspersoon nooit zelf kan optreden, doch steeds door zich te laten vertegenwoordigen door een fysiek persoon:

« Or, qui prend “une décision intentionnelle *au sein* de la personne morale », qui commet « une négligence *au sein* de la personne morale », si ce n’est une personne physique ? »³⁸

Het zijn dus de natuurlijke personen die niet enkel de materiële handelingen stellen binnen de rechtspersoon, doch het zijn ook zij in wiens hoofde het opzet of de onachtzaamheid aanwezig zal zijn. Een rechtspersoon kan immers geen eigen wil hebben.³⁹ Doordat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van deze natuurlijke personen aan de rechtspersoon zal worden toegerekend, ontstaat er dus volgens bepaalde auteurs een gevaar voor objectieve aansprakelijkheid.⁴⁰ Deze opvatting in de Franstalige rechtsleer lijkt overigens bevestigd te worden in de wettekst zelf, waar in het tweede lid van artikel 2 Sw. wordt gesproken over de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon “uitsluitend” wegens het optreden van een geïdentificeerde natuurlijke persoon. Hoewel het in lid 2 enkel de (de-) cumulatierегeling betreft waarop hier niet nader zal worden ingegaan, is de wetgever daar op het eerste zicht (ook) afgeweken van diens uitgangspunt. Het is immers niet coherent het assimilatiemodel te hanteren en voor te houden dat het misdrijf rechtstreeks toegerekend kan worden aan de rechtspersoon, en tegelijkertijd te stellen dat het daderschap van de natuurlijke persoon de grondslag vormt voor het daderschap van de rechtspersoon.⁴¹

Aan de laatst vermelde kritiek in de rechtsleer is mijn inziens een afdoend antwoord geformuleerd door A. MASSET, stellende dat de begrippen “uitsluitend” en “cumul” elkaar uitsluiten.⁴² De rechtspersoon kan inderdaad nooit strafrechtelijk verantwoordelijk worden gesteld uitsluitend wegens het optreden van een natuurlijke persoon, wanneer de rechtspersoon zelf geen

³⁸ J. MESSINE, “Propos provisoire sur un texte curieux: la loi du 4 mai 1999 instituant la responsabilité pénale des personnes morales”, Rev. dr. pén. 2000, 643.

³⁹ J. MESSINE, *o.c.*, 642.

⁴⁰ C. HENNAU, G. SCHAMPS, J. VERHAEGEN, « Indispensable responsabilité de l’entreprise, inacceptable culpabilité collective – A propos de l’avant-projet de loi belge relative à la responsabilité pénale des personnes morales », J.T. 1998, 564-565 ; Y. HANNEQUART, « La responsabilité pénale des personnes morales : punir l’être collectif ou corriger ses déficiences », J.T. 1999, 281-283.

⁴¹ P. WAETERINCKX, *l.c.*, in X., *Strafrecht van nu en straks*, Brugge, Die Keure, 2003, 218.

⁴² A. MASSET, “La loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales : une extension du filet pénale modalisée », J.T. 1999, 656 ; A. DE NAUW, F. DERUYCK, « De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen », in X., *CBR Jaarboek 1999-2000*, I, Antwerpen, Maklu, 2000, 32 e.v.

gedraging stelde.⁴³ Ook de rechtspraak lijkt het hiermee eens te zijn.⁴⁴ De rechtsleer die stelt dat artikel 5, tweede lid daarenboven niet afwijkt van de regel dat het niet nodig is de natuurlijke persoon te identificeren om de rechtspersoon te kunnen veroordelen,⁴⁵ kan echter niet gevolgd worden. Dergelijke visie gaat immers voorbij aan de bewoordingen van de wet, welke het optreden van een *geïdentificeerde* natuurlijke persoon vereist.

De rechtsleer die pleit tegen het antropomorfisme is niettemin zeer pertinent. Het valt te betreuren dat de parlementaire stukken omtrent de morele toerekening tegenstrijdige signalen uitzenden. Zoals blijkt uit de (inconsistenties in de) parlementaire voorbereiding worstelde de wetgever zelf met dit antropomorfisme en het vaststellen van een moreel element in hoofde van de rechtspersoon. De manier waarop het moreel element, en in bijzonderheid het begrip opzet, vorm heeft gekregen in het Belgische strafrecht vereist een cognitief en wilselement dat op het lijf geschreven is van een wezen van vlees en bloed.⁴⁶ In de toepassing daarvan op de rechtspersoon wilde de wetgever echter expliciet een afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid vermijden, en stipuleerde dat het moreel element vastgesteld diende te worden in hoofde van de rechtspersoon zelf. Deze vermenschlijking van de rechtspersoon is volgens VAN STRIEN gebaseerd op de gedachte dat een rechtspersoon een bewustzijn moet hebben, omdat ook de individuen die deel uitmaken van de rechtspersoon bewustzijn hebben.⁴⁷ Het gevaar bestaat dan dat het opzet of de onachtzaamheid wordt afgeleid van de geestesgesteldheid van de individuen, in plaats van van de rechtspersoon zelf. In kleinere ondernemingen en zeker eenmanszaken hoeft dit niet noodzakelijk problemen op te leveren, omdat de afstand tussen de natuurlijke personen en de rechtspersoon niet zo groot is.⁴⁸ Daarenboven is het daar ook eenvoudiger om de verantwoordelijke fysieke persoon te identificeren.⁴⁹ Complexe en grote ondernemingen kunnen echter niet zo eenvoudig herleid worden tot de som van de individuele natuurlijke personen. Het is dan ook in die organisaties waar de vaststelling van het moreel element in hoofde van de rechtspersoon "rekening houdende met de houding van de natuurlijke personen binnen de

⁴³ C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 127.

⁴⁴ Corr. Gent 5 september 2001, onuitg.; Corr. Tongeren 21 februari 2001, onuitg.; *contra* Antwerpen 27 februari 2002, onuitg.; voor een bespreking zie P. WAETERINCKX, *l.c.*, in X., *Strafrecht van nu en straks*, Brugge, Die Keure, 2003, 218-219.

⁴⁵ A. DE NAUW, F. DERUYCK, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen", R.W. 1999-2000, 897.

⁴⁶ D. ROEF, T. DE ROOS, "De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon in Nederland: rechtstheoretische beschouwingen bij enkele praktische knelpunten", in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 81 e.v.

⁴⁷ A.L.J. VAN STRIEN, *De rechtspersoon in het strafproces*, Den Haag, SDU, 1996, 77.

⁴⁸ D. ROEF, T. DE ROOS, *l.c.*, in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 91.

⁴⁹ A. DE NAUW, F. DERUYCK, *l.c.*, 905.

rechtspersoon” de meeste problemen zal opleveren.⁵⁰ In zulke gevallen is het voornamelijk in de Franstalige vermelde gevaar voor objectieve aansprakelijkheid van de rechtspersoon dan ook groter.

Niettemin lijkt het ons wel degelijk vast te staan dat de wetgever wilde vermijden dat de rechtspersoon enkel en alleen als een collectiviteit van natuurlijke personen zou worden beschouwd.⁵¹ In die zin is de wetgever dan ook tegemoet gekomen aan de bekommernissen in de Franstalige rechtsleer. De vermenschlijking van de rechtspersoon is inderdaad geen bruikbaar uitgangspunt zo dit impliceert dat de rechtspersoon wordt gelijkgesteld met de haar constituerende natuurlijke personen, omdat men dan inderdaad te kampen krijgt met een fictieve morele toerekeningsconstructie en objectieve stafrechtelijke verantwoordelijkheid.⁵² Het kan inderdaad niet de bedoeling zijn het opzet bijeen te “harken” bij verschillende natuurlijke personen binnen de rechtspersoon, zonder dat het eveneens wordt aangetoond op het niveau van de rechtspersoon.⁵³ Zoals VAN STRIEN hierover terecht stelt:

“een rechtspersoon kan lang niet altijd worden vereenzelvigd met de natuurlijke personen die deel uitmaken van de rechtspersoon. Een rechtspersoon is namelijk meer – en ook iets anders – dan alleen een verzameling natuurlijke personen.”⁵⁴

De strafrechtelijke verantwoordelijkheid kan dus niet eenvoudigweg afgeleid worden uit een eventuele strafbare daad van een van haar organen, aangestelden of lasthebbers, zonder dat de strafbare gedraging kan worden gekwalificeerd als een eigen, hem toerekenbare gedraging.⁵⁵ De eigenheid van de rechtspersoon zal zulks verhinderen. In zoverre de Franstalige rechtsleer argumenteert dat het moreel element niet kan bestaan in hoofde van de rechtspersoon, doch enkel in hoofde van haar constituerende bestanddelen, kan er inderdaad geen verantwoordelijkheid van de rechtspersoon worden

⁵⁰ D. ROEF, T. DE ROOS, *l.c.*, .., in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 91.

⁵¹ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 2.

⁵² Ook in D. ROEF, T. DE ROOS, *l.c.*, in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 83.

⁵³ Zoals gebeurde in het Papa-Blance arrest van de Nederlandse Hoge Raad, cfr. H.R. 16 juni 1981, N.J. 1981, 586; zie hierover D. ROEF, T. DE ROOS, *l.c.*, in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 83; R. A. TORRINGA, *De rechtspersoon als dader; strafbaar leiding geven aan rechtspersonen*, Arnhem, Gouda Quint BV, 1988, 36; F. DERUYCK, *o.c.*, 238.

⁵⁴ A.L.J. VAN STRIEN, *o.c.*, 90 (zie ook 77).

⁵⁵ C. VANDEWAL, “De wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen en het milieuhanavingsrecht. Ervaringen van een parketmagistraat betreffende één jaar toepassing van de nieuwe wet bij de afhandeling van milieustrafzaken”, aangehaald in P. WAETERINCKX, *l.c.*, in .., *Strafrecht van nu en straks*, Brugge, Die Keure, 2003, 183-187; F. DERUYCK, *o.c.*, 40-43.

vastgesteld (tenzij een objectieve). In die zin kan evenmin aanvaard worden dat een rechtspersoon uitsluitend wegens het optreden van een van haar organen zou worden verantwoordelijk gesteld, als een onterechte toepassing van de literaire stijfijfiguur *pars pro toto*: de rechtspersoon is meer dan haar samenstellende delen. Dit lijkt ons echter geenszins de bedoeling geweest te zijn van de wetgever, welke, het weze herhaald, de rechtspersoon wel degelijk opvatte als een apart "persoon", in wiens hoofde de strafrechtelijke verantwoordelijkheid aangetoond diende te worden, eventueel met verwijzing naar de houding van de natuurlijke personen.

Van een dergelijke afgeleide verantwoordelijkheid kan dan ook niet gesproken worden, hoewel het uiteraard niet betwist wordt dat het moreel element zal dienen vastgesteld te worden rekening houdende met "de maatschappelijke realiteit van de rechtspersoon", en dus ook met de houding van de natuurlijke personen binnen de rechtspersoon. De eigenheid van de fictieve entiteit die de rechtspersoon is, zal het er voor de rechter uiteraard niet eenvoudiger op maken het door de wet vereiste morele element te identificeren. Hoewel het inderdaad niet redelijkerwijze betwist kan worden dat rechtspersonen een eigen en onderscheiden wil hebben⁵⁶, impliceert dergelijke vaststelling geenszins dat de praktische problemen betreffende de vaststelling van deze geestesgesteldheid onbestaande zijn.⁵⁷ De rechter mag zich er echter niet toe laten verleiden voor het daderschap van de rechtspersoon te *volstaan* met het daderschap van de natuurlijke personen binnen de organisatie. Dergelijk automatisme is uit den boze. Hoewel de strafbare gedraging van bijvoorbeeld een bestuurder een sterke indicatie kan zijn voor het moreel element in hoofde van de rechtspersoon, is dit geen evidentie. Het kan uiteraard zo zijn dat een bestuurder volkomen op eigen initiatief handelde, zonder enig medeweten van de vennootschap. Zoals later echter zal blijken, worden deze overwegingen niet zonder meer gevolgd in de rechtspraak, en dan zeker wanneer het gaat om opzettelijke misdrijven.

3.2. ALGEMEEN: DE RECHTSPRAAK

De rechtspraak lijkt op het eerste gezicht wel degelijk rekening te houden met deze eigen, en niet afgeleide, strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon. Zo bevestigde het Hof van Cassatie recent:

⁵⁶ Cfr. Cass. 19 oktober 1992, Arr. Cass. 1991-92, 1204: "Een rechtspersoon kan een misdrijf plegen en kan handelen met het ene opzet waaruit verschillende strafbare feiten voortkomen die een voortgezet misdrijf vormen. De burgerlijke rechter die uitspraak doet over een op een misdrijf gegronde vordering en nagaat of de vordering verjaard is, kan het ene opzet als bestanddeel van het door een rechtspersoon gepleegde voortgezet misdrijf vaststellen zonder de natuurlijke personen, organen of aangestelden aan te wijzen door wier toedoen de rechtspersoon is opgetreden en op wie de strafrechtelijke verantwoordelijkheid rust." Zie ook A. DE NAUW, Le vouloir propre de la personne morale et l'action civile résultant d'une infraction, R.C.J.B. 1995, 237-258 (noot onder Cass. 19 oktober 1992); voor een overzicht van de verschillende stellingen in de rechtsleer zie F. DERUYCK, *o.c.*, 235 e.v.

⁵⁷ Zoals ook *infra* zal blijken uit de besproken rechtspraak, voornamelijk wat betreft het opzet.

“Artikel 5 Strafwetboek heeft een eigen strafrechtelijke verantwoordelijkheid ingevoerd voor rechtspersonen, onderscheiden en autonoom ten opzichte van die van de natuurlijke personen die voor de rechtspersoon hebben gehandeld of dit hebben nagelaten.”⁵⁸

Ook de lagere rechtbanken bevestigen dat om een misdrijf aan een rechtspersoon te kunnen toerekenen, er aangetoond moet worden dat zowel het materiële als het morele element van het misdrijf bij de rechtspersoon verenigd zijn en aan deze kunnen worden toegerekend.⁵⁹

Deze principiële erkenning van de basisfilosofie van de wet lijkt echter minder gerespecteerd te worden wanneer de rechter overgaat tot de werkelijke toerekening van het opzet of de onachtzaamheid. Zo gaat het Hof van Beroep te Gent uitdrukkelijk uit van de eigen strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, doch meent hier niet aan te kunnen vasthouden in de concrete morele toerekening van het misdrijf:

“Er moet worden nagegaan of de “organen” beschikkingsmacht hebben over de strafbare feiten die het voorwerp uitmaken van de tenlastelegging(en) (m.a.w. of zij erover konden beschikken of deze feiten al dan niet zouden plaatsvinden) en of deze feiten daadwerkelijk ook werden begaan in omstandigheden welke in redelijkheid toelaten vast te stellen dat de bedoelde “organen” dergelijke feiten aanvaardden of gewoonlijk aanvaardden. De verantwoordelijk van de rechtspersoon zal enkel kunnen worden weerhouden worden wanneer in redelijkheid komt vast te staan dat de beleidsorganen opdracht hebben gegeven tot (of op één of andere wijze instituerend of nalatig zijn tussengekomen bij) het tot stand komen van de strafbare feiten.”⁶⁰

Deze uitspraak doet denken aan het functionele daderschapsbegrip zoals gehanteerd in de Nederlandse IJzerdraad- en Kabeljauwrechtspraakcriteria van beschikking en aanvaarding.⁶¹ Diegene die over de gedraging van een ander kan beschikken en deze aanvaardt, kan geacht worden de gedraging zelf te hebben verricht. Echter, de logische conclusie van het Hof van Beroep te Gent had dan moeten zijn dat deze organen die beschikkingsmacht hadden over het

⁵⁸ Cass. 20 december 2005 (United Parcel Service Belgium), R.A.B.G. 2006, afl. 20, 1505, (met noot P. WAETERINCKX, WAETERINCKX, P., “De relatie tussen de autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en de wettelijke/conventionele toerekeningen in bijzondere strafbepalingen. Duidelijkheid a.u.b.!”), R.A.B.G. 2006, afl. 20, 1507-1511).

⁵⁹ Antwerpen, 21 oktober 2004, R.W. 2004-05 (verkort), afl. 39, 1556; Gent, 18 september 2003, niet gepubl., zie www.projucit.be; Gent, 16 oktober 2003, niet gepubl., www.projucit.be.

⁶⁰ Gent, 18 september 2003, niet gepubl., zie www.projucit.be, p. 25.

⁶¹ H.R. 23 februari 1954, N.J. 1954, 378; deze criteria werden op rechtspersonen toegepast in het Kabeljauwarrest, H.R. 1 juli 1981, N.J. 1982, 80; zie ook D. ROEF, T. DE ROOS, *l.c.*, in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 84 e.v.; S. GEEROMS, *l.c.*, 432 e.v.

misdrijf en dit ook aanvaardden, strafrechtelijk verantwoordelijk dienden te worden gesteld. Het Hof stelde integendeel bevreemdend genoeg de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon vast, zonder vast te stellen dat het de rechtspersoon was die over de handeling beschikte, en deze aanvaardde. De rechtspersoon wordt nu verantwoordelijk geacht, uitsluitend wegens het optreden van haar organen.

De organen van de rechtspersoon vormen voor het Hof een noodzakelijke tussenstap voor de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon. De raadsheren waren immers van oordeel dat “een rechtspersoon, in werkelijkheid, hoe dan ook steeds een zedelijk wezen is die in stoffelijk opzicht, geen eigen lichaam en geen eigen psyche heeft”.⁶²

“Een rechtspersoon is geen “persoon” die “uit eigen of vrije wil spierbewegingen” kan maken (cf. de klassieke “daderfiguur”). [...] In “Schuldstrafrecht” dat bovendien “autonoom recht” is (de werkelijkheid gaat boven de fictie of de papieren constructies), betreft dit een zeer problematische vaststelling.”⁶³

Het Hof bevestigt dus aan de ene kant de rechtspersoon als strafbare dader, doch trekt deze vaststelling niet door wanneer de morele toerekening dient te gebeuren. Voor de morele toerekening moet volgens het Hof gekeken worden naar de natuurlijke personen binnen de rechtspersoon. Dergelijke vaststelling dient niet noodzakelijk problematisch te zijn: het is niet verboden te kijken naar het gedrag van natuurlijke personen bij de toerekening van een misdrijf aan de rechtspersoon. Een correct opgevatte autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid zegt niets anders dan dat het strafbaar gedrag van een natuurlijk persoon niet zomaar kan worden toegerekend aan de rechtspersoon. Het is enkel het automatisme waarvoor de rechter zich moet hoeden. De morele toerekening dient uiteindelijk immers getild te worden “op het niveau van het corporatief handelen”.⁶⁴ In die zin is deze uitspraak dan ook niet verontrustend, aangezien zij wel degelijk rekening hield met het gevoerde beleid binnen de rechtspersoon:

“In concreto wordt daarbij vastgesteld dat geen enkel orgaan binnen de vennootschap ook maar enige beslissing of voorziening nam waardoor de rechtspersoon in de mogelijkheid kon worden gesteld om de sociaalrechtelijke wetgeving na te leven. Toezicht en controle op de activiteiten van de zaakvoerder geschieden geenszins. Het personeelsbeleid en alle verplichtingen die daarmee samenhangen, bleef binnen de structuren en de werking van de rechtspersoon een dode letter. Mochten er op het niveau van

⁶² Gent, 18 september 2003, niet gepubl., zie www.projucit.be, p. 30.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ P. WAETERINCKX, “Worstelen met de toerekening van misdrijven aan een rechtspersoon. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon is een autonome en geen afgeleide verantwoordelijkheid”, noot onder Arbitragehof 5 mei 2004, nr. 75/2004, N.C. 32.

de rechtspersoon nauwkeuriger organisatorische maatregelen getroffen geweest zijn, hadden de bewezen verklaarde misdrijven, zoals thans bewezen verklaard, nooit kunnen plaatsvinden. Het beleid heeft (in strafrechtelijk opzicht) gefaald.

De gebrekkige organisatie van de rechtspersoon, alsmede het totaal gemis aan (sociaalrechtelijk) beleid binnen deze rechtspersoon, creëerden aldus de voorwaarden waaronder de bewezen verklaarde misdrijven mogelijk werden.”⁶⁵

Het contrast wordt mooi geïllustreerd door te kijken naar een recente uitspraak van het (vroegere) Arbitragehof.⁶⁶ Het Hof stelt terecht voorop dat de wet van 4 mei 1999 een eigen strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon heeft ingevoerd, onderscheiden en autonoom ten opzichte van die van de natuurlijke personen die voor de rechtspersoon hebben gehandeld of dit hebben nagelaten.⁶⁷ Wanneer het Hof bij de toerekening van het misdrijf komt, overweegt zij plots:

“Wanneer twee natuurlijke personen tegelijkertijd worden vervolgd wegens eenzelfde feit, moet de rechter in het licht van de omstandigheden van elke zaak onderzoeken of zij beiden schuldig zijn. Artikel 5, eerste lid, stelt daarentegen automatisch de rechtspersoon aansprakelijk voor de nalatigheid die toe te schrijven is aan de natuurlijke persoon die voor zijn rekening heeft gehandeld.”⁶⁸

Dergelijke automatische toerekening is uiteraard in strijd met artikel 5 Sw., en voert een objectieve aansprakelijkheid in. De rechtspersoon wordt hier immers strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld voor de nalatigheid die toe te schrijven is aan de natuurlijke persoon die voor zijn rekening heeft gehandeld. Dergelijk automatisme is echter niet gerechtvaardigd; de nalatigheid dient aangetoond te worden op het niveau van de rechtspersoon, waarbij onder meer rekening kan worden gehouden met de gebrekkige interne organisatie van de rechtspersoon, onvoldoende veiligheidsmaatregelen of onredelijke budgettaire beperkingen.⁶⁹ Met andere woorden, wanneer het beleid binnen de rechtspersoon niets te wensen overlaat, doch individuen zich bezondigen aan strafbaar gedrag, kan de rechtspersoon hiervoor niet worden aangesproken.

⁶⁵ Gent, 18 september 2003, niet gepubl., zie www.projucit.be, p. 52.

⁶⁶ Arbitragehof, 5 mei 2004, nr. 75/2004, www.arbitrage.be.

⁶⁷ *Ibid.* in overweging B.2.

⁶⁸ *Ibid.* in overweging B.8.

⁶⁹ *Parl. St.* 1998-99, 1217/6, 9-10.

Vandaar dat in de rechtsleer reeds de aandacht is gevestigd op de bijzondere motiveringsplicht in het licht van artikel 5 Sw.⁷⁰ Enkel wanneer er een bijzondere motivering wordt vereist, kan verzekerd worden dat de rechtspersoon wel degelijk voor eigen, hem toerekenbare gedragingen strafrechtelijk verantwoordelijk wordt gesteld.⁷¹ Daarenboven vormt het een bescherming tegen de objectieve strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor elk misdrijf gepleegd in de schoot van de rechtspersoon.⁷²

3.3. DE MORELE TOEREKENING

De manier waarop het moreel element in hoofde van de rechtspersoon ingevuld dient te worden, kan met de toelichting bij het wetsvoorstel best worden beschreven door een onderscheid te maken tussen opzet en onachtzaamheid. Immers, *“aangetoond zal moeten worden hetzij dat het misdrijf voortkomt uit een opzettelijke beslissing genomen binnen de rechtspersoon, hetzij dat er een nalatigheid is op het niveau van de rechtspersoon die in causaal verband staat met het misdrijf.”*⁷³

3.3.1. Het opzet

3.3.1.1. algemeen

In principe worden in het strafrecht enkel opzettelijke gedragingen strafrechtelijk gesanctioneerd. Bestrafing van handelingen uit onachtzaamheid zal eerder de uitzondering zijn.⁷⁴ Voor misdaden en wanbedrijven uit het Strafwetboek wordt opzet steeds vereist; wanneer dit niet uitdrukkelijk in de wet is opgenomen, wordt het vereist van opzet vermoed.⁷⁵ Hoewel het begrip “opzet” zelf niet in de wet werd omschreven, heeft de rechtspraak het gedefinieerd als de doelgerichte wil de gedraging te stellen die de wet verbiedt.⁷⁶ Het is dus dit opzet, dit *wetens en willens* handelen, dat in hoofde van de rechtspersoon zelf zal aangetoond dienen te worden.

Uit de toelichting bij het wetsvoorstel blijkt echter opnieuw de ambigue houding van de wetgever. Er wordt immers gesteld:

⁷⁰ Ook Procureur-Generaal J. DU JARDIN treedt deze stelling bij, zie J. DU JARDIN, “Motivering van vonnissen en arresten in strafzaken”, in X., *Strafrecht en strafvordering. Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, losbl., 24.

⁷¹ C. VANDEWAL, *l.c.*, 10-11.

⁷² P. WAETERINCKX, *o.c.*, in in X., *Strafrecht van nu en straks*, Brugge, Die Keure, 2003, 222-223.

⁷³ *Parl. St.* Senaat, 1998-99, nr. 1217/1, 5.

⁷⁴ C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 261 e.v.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Cass. 16 oktober 1973, Pas. 1974, I, 177; C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 263.

“Het is niet de bedoeling de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon te beperken tot misdrijven gepleegd door haar wettelijke of statutaire organen. De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon kan ook het gevolg zijn van materiële feiten gepleegd door sommige van haar aangestelden of lasthebbers. Zij moeten dan minstens kennis hebben gehad van het voornemen om het misdrijf te plegen en daarmee hebben ingestemd dan wel zelf hebben aangedrongen op het plegen van het misdrijf [...] Indien de wet een algemeen of bijzonder opzet als constitutief bestanddeel vereist, zal bewezen moeten worden dat dit ook aanwezig was in hoofde van de leidinggevende instanties.”⁷⁷

De vraag naar de eigen of afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon komt bij de bespreking van het opzet dus opnieuw in de schijnwerpers te staan. Ongeacht de onduidelijkheden in deze tekst,⁷⁸ lijkt het plots voor de wetgever vast te staan dat de rechtspersoon voor opzettelijke misdrijven slechts strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld, wanneer wordt aangetoond dat het algemeen of bijzonder opzet ook aanwezig was in hoofde van de leidinggevende instanties. Daarbij dient “leidinggevende instanties” overigens ruimer geïnterpreteerd te worden dan de wettelijke of statutaire organen.⁷⁹ Er wordt met andere woorden (ook?) een moreel element vereist in hoofde van deze natuurlijke personen om te kunnen besluiten tot de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon. De determinerende factor om tot deze verantwoordelijkheid te kunnen besluiten, ligt dus in het opzet van de leidinggevende instanties, en niet in het opzet van de rechtspersoon zelf. Zulks is moeilijk verstaanbaar met diens autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid, en neigt inderdaad naar een afgeleide en mogelijk objectieve strafrechtelijke verantwoordelijkheid.⁸⁰

Het is de vraag of hierdoor de situatie ontstaat die al gevreesd werd bij het totstandkomen van het Waalse voorstel van decreet inzake milieubescherming:

« Tout système qui oblige le Parquet à trouver, dans tous les cas, une personne physique responsable, est voué... à l'inefficacité. »⁸¹

⁷⁷ *Parl. St.* Senaat, 1998-99, nr. 1217/1, 5-6.

⁷⁸ Zo wordt er eerst gesproken over “misdrijven”, en onmiddellijk daarna over “materiële feiten”. Eveneens is het onduidelijk waar de “zij” in de derde zin naar verwijst: syntactisch kan het in elk geval niet slaan op de rechtspersoon, hoewel dit wel de bedoeling lijkt te zijn.

⁷⁹ G. STESSENS, *l.c.*, in A. VAN OEVELEN., *Bestendig handboek vennootschap en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Kluwer, 2000, 304.

⁸⁰ Ook M. NIHOUL, *La responsabilité des personnes morales en Belgique*, Bruxelles, La Chartre, 2005, 99-100; contra: A. DE NAUW, F. DERUYCK, *l.c.*, 904; G. STESSENS, *l.c.*, in A. VAN OEVELEN., *Bestendig handboek vennootschap en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Kluwer, 2000, 305.

⁸¹ Toelichting bij het voorstel van decreet L. WALRY van 2 mei 1994 “concernant les infractions commises à l'encontre des lois et de décrets en matière de protection de l'environnement et de conservation de la nature”, *Doc. Cons. Rég. Wall.*, 1993-94, nr. 240-1, 7 geciteerd in F. DERUYCK, *o.c.*, 125.

Zo de verwijzing naar het opzet in hoofde van de leidinggevende instanties gelezen wordt in het licht van andere paragrafen uit de parlementaire voorbereiding en de algemene beginselen van het strafrecht, blijkt men verward achter. Volgens de overige paragrafen uit de parlementaire voorbereiding dient het opzet niet bewezen te worden in hoofde van specifiek geïndividualiseerde instanties of organen binnen de rechtspersoon.⁸² De rechter kan dus rekening houden met de houding van de natuurlijke personen binnen de rechtspersoon, waarbij hij zich niet dient te beperken tot de organen, noch deze natuurlijke personen dient te identificeren. "In de meeste gevallen wordt naar dit morele element gezocht op het niveau van de organen. *Dit is nochtans geen wettelijke vereiste*. Er moet worden gezocht naar het meest pertinente, feitelijke element. In bepaalde gevallen zijn de werkzaamheden van de organen een fictie of het resultaat van leugenachtige teksten, enz. De strafrechter moet proberen de werkelijkheid van de fictie te onderscheiden. De vraag is of de rechtspersoon gehandeld heeft, ongeacht of dit via de gedelegeerd bestuurder, een aangestelde of de raad van bestuur in zijn geheel is gebeurd."⁸³ Zo zal men in het verslag van de raad van bestuur nooit terugvinden dat de bestuurders besloten hebben over te gaan tot het witwassen van bepaalde bedragen. Zodra men dat echter vaststelt uit de feitelijke gegevens (zowel materieel als moreel), is het niet meer noodzakelijk om aan te tonen dat deze of gene of dat orgaan daarvoor individueel of persoonlijk aansprakelijk is.⁸⁴ Eveneens kan de rechter het opzet afleiden uit een bepaalde praktijk die in de rechtspersoon wordt gedoogd, eventueel in weerwil van het officiële standpunt van de organen van die rechtspersoon.⁸⁵ Het verzet van de raad van bestuur impliceert dus niet automatisch de onschuld van de vennootschap.⁸⁶ De contradictie in de parlementaire voorbereiding is dus duidelijk. Niettemin kan er geen twijfel bestaan over het fundamentele uitgangspunt van de wetgever: de rechtspersoon is voor het strafrecht een volwaardig individu en draagt een eigen strafrechtelijke verantwoordelijkheid. De verwijzing naar de techniek van de afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid is dan ook betreuenswaardig,⁸⁷ en het zal blijken dat de rechtspraak hier al te graag een beroep op doet.

⁸² "Men moet het morele element zoeken, maar zich daarbij niet beperken tot de organen of de geïdentificeerde natuurlijke personen." Cfr. *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 20.

⁸³ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 26-27; zie ook P. HAMER, S. ROMANIELLO, "La responsabilité des personnes morales: principes", in X., *Les sociétés bientôt punissables – Vennootschappen weldra strafbaar*, Brussel, Bruylant, 1999, 8.

⁸⁴ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 25.

⁸⁵

⁸⁶ "De raad van bestuur laat bijvoorbeeld een brief circuleren waarin wordt gezegd dat witwassen verboden is en organiseert ook een cursus voor het personeel om witwassen te voorkomen. In werkelijkheid is binnen het bedrijf echter een traditie ontstaan die witwassen aanmoedigt. Dan mag men zich niet laten leiden door de fictie die de organen ophouden. De feiten zijn belangrijk." Cfr. *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 27.

⁸⁷ Zie ook G. STESENS, *l.c.*, 304.

Het grootste probleem is inderdaad niet de vraag of het opzet kan *bestaan* in hoofde van de rechtspersoon, dan wel hoe het dient *bewezen* te worden zonder te vervallen in een afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Ook de rechtspraak worstelt hiermee. Herhaald kan worden dat waar natuurlijke personen in kleine ondernemingen dichter staan bij de rechtspersoon, grotere ondernemingen niet zo eenvoudig herleid worden tot de som van de individuele natuurlijke personen. Het is dan ook daar dat de vaststelling van het moreel element in hoofde van de rechtspersoon “rekening houdende met de houding van de natuurlijke personen binnen de rechtspersoon” de meeste problemen zal opleveren.⁸⁸ Het in de Franstalige rechtsleer vermelde gevaar voor objectieve aansprakelijkheid van de rechtspersoon komt dan ook sneller aan de oppervlakte. De rechter zal hier dus omzichtig mee moeten omgaan, en het opzet van een “leidinggevende instantie” niet *automatisch* toerekenen aan de rechtspersoon, maar integendeel de *eigen* verantwoordelijkheid van de rechtspersoon vaststellen. Enkel dergelijke interpretatie is in overeenstemming met de algemene beginselen van het strafrecht, wat de parlementaire voorbereiding ook moge vooropstellen.

Het valt op dat de parlementaire voorbereiding weinig concrete voorbeelden telt van opzet in hoofde van de rechtspersoon. De meeste voorbeelden betreffen de onachtzaamheidsmisdrijven. Naast het vereiste opzet in hoofde van de leidinggevende instanties, werd ook verwezen naar de stilzwijgende toestemming van de organen voor de kwestieuze gedragingen: de passieve houding of schuldige onwetendheid zou volstaan om het opzet te constitueren.⁸⁹ Men doelt dan op een situatie waarin een persoon zich bewust geen vragen heeft gesteld omtrent het al dan niet strafbaar karakter van bepaalde door hem gestelde gedragingen.⁹⁰ De rechtspersoon kan ook dan strafrechtelijk verantwoordelijk worden gesteld voor een opzettelijk misdrijf, als een toepassing van het eventueel opzet.⁹¹

Ook aan de criteria uit het Nederlandse Ijzerdraadarrest werd gerefereerd.⁹² Er werd in de parlementaire stukken immers voorgehouden dat een passieve, inerte houding of een gebrek aan reactie van de organen voor de vennootschap

⁸⁸ D. ROEF, T. DE ROOS, *l.c.*, in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 91.

⁸⁹ *Parl. St.* Senaat, 1998-99, nr. 1217/6, 17.

⁹⁰ G. STESENS, *o.c.*, in A. VAN OEVELEN., *Bestendig handboek vennootschap en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Kluwer, 2000, 303.

⁹¹ Ingevolge de auteurs die een onderscheid maken tussen het onrechtstreeks opzet en het eventueel opzet. Zie C. HENNAU, J. VERHAEGEN, *Droit pénal général*, Brussel, Bruylant, 1995, 269-273, en specifiek nrs. 252-253; J. VERHAEGEN, « Le dol éventuel et sa place en droit pénal belge », in *Liber amicorum H. Bekaert*, Gent, Snoeck-Dujardin & zoon, 1977, 437-452.

⁹² H.R. 23 februari 1954, N.J. 1954, 378; deze criteria werden op rechtspersonen toegepast in het Kablejauwarrest, H.R. 1 juli 1981, N.J. 1982, 80; zie ook D. ROEF, T. DE ROOS, *l.c.*, in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 84 e.v.; S. GEEROMS, *l.c.*, 432 e.v.

een misdrijf uitmaakt.⁹³ Dit doet inderdaad denken aan het aanvaardingscriterium uit de Nederlandse rechtspraak, volgens hetwelk de rechtspersoon strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld wanneer blijkt dat zij over de strafbare handelingen kon beschikken, doch deze heeft aanvaard. Zeker met dit beschikkingscriterium dient voorzichtig te worden omgesprongen. Een rechtspersoon kan immers, in abstracto, in de meeste gevallen invloed uitoefenen. Daaruit echter onmiddellijk de strafrechtelijke verantwoordelijkheid afleiden, maakt het schuldbegrip inhoudsloos.⁹⁴ Het verdient dus aanbeveling dat in concreto wordt bewezen dat de rechtspersoon niet de nodige handelingen heeft gesteld opdat het misdrijf kon worden vermeden, en ze daarbij wetens en willens heeft aanvaard, opdat van opzet zou kunnen worden gesproken.

3.3.1.2. De rechtspraak

De vraag of de doelstelling van de wetgever gerealiseerd is, kan best worden afgemeten aan het succes ervan in de rechtspraak. De weinige gepubliceerde rechtspraak biedt spijtig genoeg geen fraaie voorbeelden van een zuiver autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon. De rechtspraak geeft integendeel aan dat eerder aansluiting wordt gezocht bij de boven aangehaalde bepalingen in de parlementaire voorbereiding die verwijzen naar het opzet in hoofde van de leidinggevende instanties, waarbij dus wordt teruggegaan naar een afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

“Ook wat betreft tweede beklagde (de rechtspersoon – eigen toevoeging) meent de rechtbank dat het moreel element in haar hoofde bewezen is. Uit de verklaring zoals door eerste beklagde afgelegd naar aanleiding van zijn verhoor op 21 maart 2003 blijkt immers dat het wel degelijk eerste beklagde was die de beslissingen met betrekking tot het dagdagelijkse beheer van de vennootschap nam. Gezien eerste beklagde, in zijn hoedanigheid van zaakvoerder van tweede beklagde, kennis had van het nagemaakt karakter van de in beslag genomen goederen, die trouwens voor rekening van tweede beklagde werden verhandeld, kan dan ook aangenomen worden dat tweede beklagde eveneens van deze feiten kennis had en deze oogluikend heeft toegelaten.”⁹⁵

Het opzet van de rechtspersoon wordt dus volledig gesteund op de kennis van het misdrijf in hoofde van diens zaakvoerder. Het blijkt dus dat wanneer het

⁹³ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 24.

⁹⁴ Cfr. D. ROEF, T. DE ROOS, *l.c.*, in M. FAURE, K. SCHWARZ, *De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 85-86.

⁹⁵ Corr. Brugge, 5 november 2003, p. 3, niet gepubliceerd, www.projucit.be; idem bij Corr. Brugge, 8 oktober 2003, niet gepubliceerd, www.projucit.be, zij het dat het daar om bijzonder opzet gaat.

gaat om de concrete feitelijke invulling van het moreel element, het opzet van natuurlijke personen vrij snel wordt toegerekend aan de rechtspersoon. Een meer omstandige motivering had echter niet misstaan. Het opzet in hoofde van de rechtspersoon kan uiteraard blijken uit de houding van de organen. Zoals de parlementaire voorbereiding al stelde, is het verzet van deze organen niet voldoende om de strafrechtelijke verantwoordelijkheid uit te sluiten. De vraag is evenwel of het gebrek aan verzet voldoende is om tot opzet in hoofde van de rechtspersoon te besluiten, zoals deze uitspraak doet. Kunnen de handelingen die binnen een rechtspersoon werden gesteld als “orgaan” automatisch de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon in het gedrang brengen, of dient er geval per geval te worden nagegaan of de rechtspersoon hier zelf schuld aan heeft.⁹⁶ Ons inziens kan het opzet van één orgaan kan niet automatisch volstaan voor de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon. De rechtspersoon is meer dan de optelsom van zijn organen. Artikel 5, lid 1 stelt overigens zelf: de rechtspersoon is strafrechtelijk verantwoordelijk voor misdrijven die, *naar blijkt uit de concrete omstandigheden*, voor zijn rekening zijn gepleegd.⁹⁷ Dergelijke rechtspraak kan dan ook niet gezien worden als een correcte toepassing van de hierboven uiteengezette autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

Bij wege van voorbeeld van een terdege gemotiveerd vonnis kan de Correctionele rechtbank van Dendermonde geciteerd worden:

“Op basis van de dossiergegevens is de rechtbank van oordeel dat het misdrijf niet alleen kan worden toegerekend aan de tweede beklaagde op materieel vlak, doch ook op moreel vlak. De tweede beklaagde heeft het haar ten laste gelegde misdrijf wel degelijk opzettelijk gepleegd: het was gelet op het aantal vaststellingen wel degelijk een duidelijke beleidskeuze van de tweede beklaagde om meer dan tien honden toe te laten en de bevoegde organen binnen de rechtspersoon hebben niets ondernomen om daar iets aan te doen. Die onwettige toestand werd zonder meer gedoogd.”⁹⁸

Dergelijke redenering, met een verwijzing naar het herhaaldelijk karakter van de inbreuk en de beleidskeuze op het niveau van de rechtspersoon schatten de eigen strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon naar waarde. Deze uitspraak verschaft overigens een voorbeeld van de stelling dat de afwezigheid van protest van de bevoegde organen (een element van) de strafrechtelijke verantwoordelijkheid aantoont.⁹⁹ Opgemerkt kan ook worden dat de rechter niet bezweek aan de verleiding de rechtspersoon te reduceren tot één van zijn organen. Zulke rechtspraak kan toegejuicht worden.

⁹⁶ P. WAETERINCKX, *l.c.*, 32.

⁹⁷ *Ibid.*, 33.

⁹⁸ Corr. Dendermonde, 24 maart 2003, T.M.R. 2003, 527.

⁹⁹ Zie ook Gent, 23 juni 2003, T.M.R. 2003, 657; Corr. Gent, 25 maart 2002, T.M.R. 2002, 438; Gent 17 oktober 2003, T.M.R. 2004, 202.

Een ander criterium dat in de rechtspraak terugkomt voor het vaststellen van het opzet, is het herhaaldelijk karakter van bepaalde inbreuken. Een typevoorbeeld kan gevonden worden bij het Hof van Beroep te Gent.¹⁰⁰ De omstandigheid dat de politieke partij (het Vlaams Blok) zowel voor als hangende de geïncrimineerde periode "kennelijk" en "herhaaldelijk" discriminatie verkondigde in de omstandigheden van art. 444 Sw., staat borg voor het "wetens en willens" karakter van het "behoren tot" en van het "verlenen van medewerking aan" de beklaagden, als vaste deelstructuren van dezelfde partij.

3.3.1.3. Tussentijdse conclusie

Over het algemeen blijkt de rechtspraak ter vaststelling van het opzet in hoofde van de rechtspersoon vrij snel terug te grijpen naar het opzet van natuurlijke personen, om dat opzet dan toe te rekenen aan de rechtspersoon. In de rechtsleer wordt voorgehouden dat het moreel element in bepaalde gevallen kan worden afgeleid uit het opzet in hoofde van één van de organen. In andere gevallen kan het worden "bijeengeharkt" bij verschillende natuurlijke personen.¹⁰¹ Nog steeds volgens deze rechtsleer, impliceert dit geen afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon, aangezien geen natuurlijke persoon dient te worden geïdentificeerd, en het vereist moreel bestanddeel niet moet worden "vastgekleefd" aan een natuurlijk persoon.¹⁰²

Ons inziens toont de rechtspraak in verband met het opzet echter net de zwakte aan van het zuivere antropomorfisme dat de wetgever voorstond. Het opzet zal inderdaad steeds worden afgeleid uit het gedrag van natuurlijke personen of organen binnen de rechtspersoon, ook al dient niemand daarvoor geïdentificeerd te worden. In die zin is er geen sprake van een zuivere autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid. In het licht daarvan, dient de rechter zich dan ook te hoeden voor een te gemakkelijke vereenzelviging van de organen met de rechtspersoon zelf, of een al te eenvoudige "bijeenharking" van het opzet. De rechter kan immers niet volstaan met het vaststellen van het opzet in hoofde van een natuurlijk persoon / orgaan binnen de rechtspersoon, om dit toe te rekenen aan de rechtspersoon. Zoals boven gesteld, is de rechtspersoon meer dan de verzameling van de hem constituerende organen of natuurlijke personen. In die zin zal het opzet van één orgaan niet volstaan, wanneer niet blijkt dit ook aanwezig was op het corporatieve niveau. Het volstaat evenmin om vast te stellen dat de rechtspersoon (strafrechtelijk)

¹⁰⁰ Gent, 21 april 2004, A.M. 2004, 170; J.T. 2004 (samenvatting), 590, noot BREMS, E., VAN DROOGHENBROECK, S.; T. Vreemd. 2004, 120, noot SOTTIAUX, S., DE PRINS, D., VRIELINK, J.

¹⁰¹ H. VAN BAVEL, "De rechtspersoon in ons schuldstrafrecht: over het moreel bestanddeel van het misdrijf in hoofde van de rechtspersoon", in X. Strafrecht als roeping, Liber amicorum Lieven Dupont, Leuven, Universitaire Pers, 2005, 130.

¹⁰² *Ibid.*, 138.

verantwoordelijk is voor het gedrag van deze personen of organen. De eigen strafrechtelijke verantwoordelijkheid verzet zich daartegen. Aangetoond dient immers te worden dat de rechtspersoon deze gedragingen *zelf* heeft gesteld; het opzet dient te bestaan en aangetoond te worden op het niveau van de rechtspersoon zelf.

De weinige gepubliceerde rechtspraak laat uiteraard niet toe algemene conclusies te trekken. Toch is het duidelijk dat de rechtspraak eerder uitgaat van een ruim concept van autonome strafrechtelijke verantwoordelijk, of ook, van een ruim concept van afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

3.3.2. *Bijzonder en gans bijzonder opzet?*

Uit de boven aangehaalde rechtspraak in verband met het algemeen opzet, blijkt dat dit meestal wordt afgeleid uit de houding van de organen. De vraag is dan hoe een misdrijf dat een bijzonder opzet als moreel element vereist in hoofde van de rechtspersoon bewezen zal dienen te worden. In zulke gevallen zal de aanduiding van de natuurlijke persoon prangend worden: men moet immers aantonen dat de dader kwaadwillig handelde, of met bedrieglijk opzet, of met het oogmerk te schaden.¹⁰³ Zo zal bijvoorbeeld bij valsheid in de jaarrekening aangetoond moeten worden dat er bedrieglijk opzet is in hoofde van de rechtspersoon. Dit zal dan vereisen dat het bedrieglijk opzet of het oogmerk om te schaden een beleidskeuze was op het niveau van de rechtspersoon; deze bijzondere geestesgesteldheid vinden bij de rechtspersoon zelf zonder ze automatisch af te leiden van het bijzonder opzet in hoofde van de organen, lijkt minder eenvoudig.¹⁰⁴

Dit werd ook opgemerkt in de parlementaire voorbereiding. Daar werd het voorbeeld van valsheid in geschrifte aangehaald, waarbij eveneens het probleem rijst van het bewijs van het bijzonder opzet in hoofde van de rechtspersoon. “Hoe bewijst men het bijzonder opzet zonder materieel bij een natuurlijke persoon terecht te komen?”¹⁰⁵ De minister beaamde daarop dat de natuurlijke personen meestal geïdentificeerd zullen worden. Toch is het volgens hem mogelijk dat “een organisatie systematisch valse documenten gebruikt, zonder dat de persoon die het document de facto heeft opgesteld kan worden geïdentificeerd. Uit de feitelijke omstandigheden (toename van de valse documenten in de tijd en in aantal) kan de rechter tot de overtuiging komen dat het gaat om een praktijk van de rechtspersoon zelf.”¹⁰⁶ Het is dus

¹⁰³ C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 267-268.

¹⁰⁴ zie ook M. FAURE, P. WAETERINCKX, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersonen: een blik op de rechtspraak en enkele knelpunten uit de praktijk” T. Straf. 2004, 327.

¹⁰⁵ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 20.

¹⁰⁶ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/6, 20.

niet noodzakelijk vast te stellen dat een bepaalde geïdentificeerde persoon het document materieel heeft opgesteld, in tegenstelling opnieuw tot een systeem van de afgeleide verantwoordelijkheid. De wetgever lijkt dus te refereren aan het herhaaldelijk karakter van de inbreuk en de beleidskeuze op het niveau van de rechtspersoon, criteria welke in de rechtspraak omtrent het opzet eveneens gehanteerd worden. Het valt af te wachten hoe de rechtspraak hiermee in de praktijk zal omgaan, en het bedrieglijk opzet in hoofde van de rechtspersoon zal toerekenen. Hoe zal aangetoond kunnen worden dat de beleidskeuze binnen de rechtspersoon het oogmerk had om te schaden, of een derde een onrechtmatig voordeel te verschaffen? De toekomst zal uitwijzen of dergelijke zaken de rechtspraak al dan niet zullen dwingen te verglijden naar een afgeleide strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

3.3.3. *Onachtzaamheid*

3.3.3.1. Algemeen

Onachtzaamheid is voor misdaden en wanbedrijven uit het strafwetboek enkel strafbaar wanneer de wet het uitdrukkelijk regelt. Onachtzaamheid is hier dus de uitzondering op de algemene regel, zijnde het opzet.¹⁰⁷ In de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid rechtspersonen werden geen bijzondere regels ingevoerd in verband met het moreel element: zoals boven reeds uit de parlementaire voorbereiding bleek, kunnen rechtspersonen dus ook onachtzaamheidsmisdrijven plegen. Net zoals bij het opzet, dient ook hier herhaald te worden dat onachtzaamheidsmisdrijven niet zomaar automatisch aan de rechtspersoon toegerekend kunnen worden, naar aanleiding van het handelen of nalaten van een natuurlijke persoon binnen de onderneming.¹⁰⁸ De morele toerekening bij onachtzaamheidsmisdrijven vereist immers dat er een onachtzaamheid is op het niveau van de rechtspersoon die in causaal verband staat met het misdrijf.¹⁰⁹ Opnieuw kan rekening worden gehouden met de houding van de organen, aangestelden of lasthebbers, zonder dat een natuurlijk persoon dient te worden geïdentificeerd.¹¹⁰ Zulks is echter niet noodzakelijk. De wetgever beoogde daarbij bijvoorbeeld de hypothese waar een gebrekkige interne organisatie van de rechtspersoon, onvoldoende veiligheidsmaatregelen of onredelijke budgettaire beperkingen de voorwaarden gecreëerd hebben die het misdrijf mogelijk hebben gemaakt.¹¹¹

¹⁰⁷ C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, 276.

¹⁰⁸ Zoals het Arbitragehof nochtans voorhield in zijn arrest van 5 mei 2004, 75/2004, N.C. 2006, 27-29.

¹⁰⁹ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 9-10.

¹¹⁰ *Ibid.* Merk ook op dat met “aangestelden” niet elke werknemer wordt bedoeld, maar enkel de werknemer die over een zeker gezag beschikt en een zekere leiding uitoefent. Zie F. RUELENS, K. CARLIER, “Materieel sociaal strafrecht”, in P. WAETERINCKX, J. VAN STEENWINCKEL (eds.), *Strafrecht in de onderneming. Praktische gids voor bestuurders en zaakvoerders.*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 237.

¹¹¹ *Parl. St. Senaat*, 1998-99, nr. 1217/1, 5.

3.3.3.2. De rechtspraak

In de rechtspraak kunnen zowel voorbeelden gevonden worden waarbij aanknopng wordt gezocht bij het handelen of nalaten van natuurlijke personen binnen de onderneming, als gevallen waarbij er sprake is van een algemeen klimaat van onachtzaamheid binnen de rechtspersoon. In elk geval is het zo dat het vaststellen van een onachtzaamheidsmisdrif in hoofde van een rechtspersoon op minder weerstand stuit dan het vaststellen van opzet.

Wat betreft de gevallen waarbij de omweg wordt gemaakt via natuurlijke personen, dient de rechter zich te hoeden voor het automatisme inzake toerekening dat we terugvinden in recente rechtspraak van het Arbitragehof. Daar werd immers gesteld dat:

“Artikel 5, eerste lid, stelt daarentegen automatisch de rechtspersoon aansprakelijk voor de nalatigheid die toe te schrijven is aan de natuurlijke persoon die voor zijn rekening heeft gehandeld.”¹¹²

Op deze manier wordt uiteraard een objectieve verantwoordelijkheid ingevoerd. Er dient dus in tegenstelling tot de rechtspraak van het Arbitragehof *in concreto* nagegaan te worden of de rechtspersoon wel degelijk schuld had aan de handeling die werd gesteld door een natuurlijke persoon voor rekening van de rechtspersoon.¹¹³ Elke routinematige toerekening is uit den boze.¹¹⁴ Een betere afweging van het gedrag van de natuurlijke personen en de verantwoordelijkheid daarvoor vindt men in een vonnis van de correctionele rechtbank te Luik. Daar werd het gedrag op het niveau van de natuurlijke persoon – werknemer niet routinematig toegerekend aan de onderneming, doch werd bekeken of diens handelen zich wel degelijk op ondernemingsniveau situeerde.¹¹⁵

“Wanneer een ongeval het gevolg was van fouten van verschillende ernst, die begaan werden door identificeerbare natuurlijke personen waarvan sommigen opzettelijk de veiligheidsrichtlijnen hebben verwaarloosd, kan de strafrechtelijke aansprakelijkheid voor het ongeval niet worden gelegd bij de rechtspersoon waarvan zij de aangestelden zijn.

¹¹² Arbitragehof 5 mei 2004, nr. 75/2004, B.8.

¹¹³ Cfr. P. WAETERINCKX, “Worstelen met de toerekening van misdrijven aan een rechtspersoon. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon is een autonome en geen afgeleide verantwoordelijkheid” (noot onder Arbitragehof 5 mei 2004, nr. 75/2004), N.C. 2006, afl. 1, 29-33.

¹¹⁴ Zie uitgebreid P. WAETERINCKX, *o.c.*, 29-33.

¹¹⁵ Deze rechtspraak geldt slechts bij wijze van voorbeeld. Een uitgebreide bespreking van de rechtspraak kan immers gevonden worden bij H. VAN BAVEL, *l.c.*, in X. Strafrecht als roeping, Liber amicorum Lieven Dupont, Leuven, Universitaire Pers, 2005, 125-139.

De loutere vaststelling dat deze rechtspersoon rentabiliteitsdoelstellingen nastreeft, kan niet leiden tot de automatische conclusie dat de veiligheidsregels in deze onderneming met de voeten zouden worden getreden, zonder dat deze bewering berust op nauwkeurige en concrete gegevens.”¹¹⁶

Uit het al aangehaalde arrest van het Hof te Gent blijkt dat in de rechtspraak een neiging bestaat om op één of andere wijze rekening te houden met het gedrag van de natuurlijke personen binnen de rechtspersoon.¹¹⁷ Toch is er ter zake van onachtzaamheidsmisdriven ook een groot arsenaal aan rechtspraak te vinden waarbij er sprake is van een nalatige bedrijfscultuur of structurele tekortkomingen op het niveau van de rechtspersoon.¹¹⁸ In zulke gevallen benadert men dan ook het dichtst een werkelijk autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

De verplichting in hoofde van de rechtspersoon een degelijke organisatiestructuur te onderhouden is daarbij een vaak weerkerend thema.¹¹⁹ Uit herhaaldelijke overtredingen en inbreuken op bepaalde regelgevingen kan het moreel element in hoofde van de rechtspersoon afgeleid. Dit is des te evidenter, wanneer uit het beleid, de handelswijze, stijl, traditie en gewoonten van de rechtspersoon blijkt dat er een zekere structurele neiging is tot het stellen van dergelijke inbreuken en overtredingen, wat door sommige auteurs is vertaald als de “*nalatige bedrijfspsyche*”.¹²⁰ Zo oordeelde het Hof van Beroep te Gent dat

“De concrete omstandigheden, zoals in casu vastgesteld, overtuigen het Hof aldus dat dergelijke mentaliteit en gedragswijze volkomen ontbraken in hoofde van de B.V.B.A. De feitelijke uiteenzetting toont aan dat er op vrij algemene en zelfs voortdurende wijze niet de minste aandacht werd besteed aan het voeren van een ordentelijk veiligheidsbeleid. De werknemers werden naar de overtuiging van het Hof zo goed als aan hun lot overgelaten. De feitelijke vaststellingen (herhaalde vaststellingen van overtredingen door de inspectiediensten) tonen aan dat er in organisatorisch opzicht één en ander schortte binnen de onderneming...

Het betreft een bevestiging van het “organisatorisch” en “structureel” probleem dat binnen de rechtspersoon blijkbaar bestond wanneer het erop

¹¹⁶ Corr. Luik 20 september 2004, J.D.S.C. 2005, 251, noot DELVAUX, M.; J.L.M.B. 2004, 1392, Journ. proc. 2004, 23, noot GLANSDORFF, F. (vertaling: Jura.be).

¹¹⁷ Gent 18 september 2003, niet gepubliceerd, www.projucit.be.

¹¹⁸ Voor een overzicht zie H. VAN BAVEL, *o.c.*, 138, e.v.

¹¹⁹ Gent 18 september 2003, niet gepubliceerd, www.projucit.be; Gent 16 oktober 2003, niet gepubliceerd, www.projucit.be.

¹²⁰ H. VAN BAVEL, *l.c.*, in X. Strafrecht als roeping, Liber amicorum Lieven Dupont, Leuven, Universitaire Pers, 2005, 133.

aankwam de diverse verplichtingen, zoals opgenomen in het A.R.A.B. en de welzijnswet, na te leven.”¹²¹

Onachtzaamheid in hoofde van de rechtspersoon werd eveneens bewezen geacht in een geval waar deze had verzaakt aan de plicht te voorzien in een voldoende opleiding van het personeel.¹²² In deze zaak werd de NMBS veroordeeld wegens onopzettelijke doodslag, aangezien zij haar personeel onvoldoende training had geboden om in te grijpen in crisissituaties. Een combinatie van recidive, gebrek aan controle, een volgehouden passiviteit vanwege de bestuurders en een verkeerde keuze inzake de personen die het dagdagelijkse beleid van de rechtspersoon dienden waar te nemen, gaf eveneens aanleiding tot een veroordeling wegens onachtzaamheid in hoofde van de rechtspersoon.¹²³

Eveneens kan echter blijken dat er met de organisatie niets mis was, “*doch wel met de manier waarop de natuurlijke persoon zich van zijn taken heeft gekweten*”.¹²⁴ In zulke gevallen dient de rechtspersoon dan ook te worden vrijgesproken.

4. BESLUIT

De rechtspersoon is nooit een vanzelfsprekend rechtssubject geweest. Tegenstanders van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon hebben er dan ook vaak op gewezen dat een rechtspersoon onmogelijk het moreel element van het misdrijf kan realiseren, daar een strafbaar feit voortvloeit uit een beslissing genomen door een orgaan van de rechtspersoon.

Door de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid rechtspersonen werd de schuldbekwaamheid van de rechtspersoon echter op radicale wijze ingevoerd, waardoor het opzet of de onachtzaamheid aanwezig dient te zijn bij de rechtspersoon opdat deze strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gehouden. De zoektocht naar de wil of het bewustzijn van de rechtspersoon, afgescheiden van die van de natuurlijke personen binnen de rechtspersoon, blijkt in de praktijk echter niet altijd van een leien dakje te lopen.

De meeste problemen doen zich voor op het vlak van de opzettelijke misdrijven. Opgemerkt kan weliswaar worden dat de meeste door de rechtspersoon gepleegde misdrijven zich in het bijzonder strafrecht situeren,

¹²¹ Gent 17 oktober 2002, niet gepubliceerd, www.projucit.be.

¹²² Pol. Nijvel 15 september 2004, J.D.S.C. 2005, 235, noot DELVAUX, M. ; J.L.M.B. 2004, 1407.

¹²³ Gent 18 september 2003, niet gepubliceerd, www.projucit.be

¹²⁴ Corr. Brugge 20 mei 2003, niet gepubliceerd, www.projucit.be; ander voorbeeld te vinden bij Corr. Brugge 25 februari 2003, niet gepubliceerd, www.projucit.be.

waarbij het dan vaak gaat om wanbedrijven. Dit doet echter geen afbreuk aan het feit dat de rechtspersoon wel degelijk verantwoordelijk kan worden gehouden voor bepaalde opzettelijke misdrijven, waarbij eventueel zelfs een bijzonder opzet zal moeten worden aangetoond. Het zijn die gevallen waar de rechtspraak het opzet van natuurlijke personen vrij snel toerekent aan de rechtspersoon. Dergelijke vaststelling geldt des te meer wanneer het gaat om organen van de rechtspersoon.

Wanneer de praktijk daarentegen geconfronteerd wordt met onachtzaamheidsmisdrijven, lijkt de nalatigheid voornamelijk afgeleid te worden uit enerzijds het herhaaldelijke karakter van bepaalde inbreuken, en anderzijds uit een gebrek in de organisatie van de rechtspersoon.

De rechtspraak probeert echter steeds zo trouw mogelijk te blijven aan het fundamentele uitgangspunt van de wetgever, zijnde de autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Zelfs in de zaken waar de rechter zich baseert op het gedrag van een natuurlijk persoon binnen de rechtspersoon om tot de strafrechtelijke verantwoordelijkheid te komen, blijkt het vrij algemeen aanvaard te zijn dat daartoe geen geïdentificeerde natuurlijke persoon dient te worden aangewezen als *conditio sine qua non* om tot de strafrechtelijke verantwoordelijkheid te besluiten. Dit wil aan de andere kant uiteraard niet zeggen dat de rechter geen rekening mag houden met dat gedrag wanneer hij *in concreto* een beslissing moet nemen over de verantwoordelijkheid van de rechtspersoon. Wanneer de verantwoordelijkheid echter wordt geënt op de schuld van een natuurlijke persoon, dient de rechter er zich voor te hoeden de rechtspersoon te zien als de optelsom van de betrokken natuurlijke persoon. In de Nederlandse rechtsleer is hiervoor reeds terecht gewaarschuwd:

“Het geheel is iets meer, en ook iets anders, dan de som der delen. Men kan de rechtspersoon alleen in beperkte mate vereenzelvigen met de achterliggende natuurlijke personen en men kan ook alleen in beperkte mate aan rechtspersonen menselijke eigenschappen toekennen.”¹²⁵

Het is, zoals reeds boven betoogd, het automatisme waarvoor de rechter zich dient te hoeden. Essentieel zal zijn dat deze laatste de strafrechtelijke verantwoordelijkheid werkelijk vaststelt op het niveau van de rechtspersoon zelf. Uit de onderzochte rechtspraak blijkt echter dat de Belgische hoven en rechtbanken hier vrij correct mee omspringen. Waakzaamheid blijft niettemin geboden. In die zin kan dan ook besloten worden dat ondanks de sterke tegenstand bij het totstandkomen van de wet, en ondanks de gebrekkige parlementaire voorbereiding, de wet strafrechtelijke verantwoordelijkheid doorheen de jaren duidelijkere contouren heeft gekregen, waarbij aan de

¹²⁵ A. L. J. VAN STRIEN, *De rechtspersoon in het strafproces*, Den Haag, SDU Uitgevers, 1996, 238.

schuldbekwaamheid van een rechtspersoon niet meer getwijfeld dient te worden.